

КОНСТИТУЦИОННОЕ И МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО

УДК 342.1(477):347.23

ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Юлія ГАЄВСЬКА,

аспірант кафедри конституційного та міжнародного права
Харківського національного університету внутрішніх справ

SUMMARY

The concept of mechanism is analyzed as a whole. Philosophical, legal, scientific views is analyzed on definition of right mechanism. On basis of defined views proposed copyright definition of constitutional mechanism for implementing property rights.

Key words: mechanism, implementation, property rights, Constitution, constitutional right of property.

АНОТАЦІЯ

Охарактеризовано поняття механізм в цілому. Проаналізовано філософські, правові, наукові погляди стосовно визначення поняття механізму реалізації права. На підставі визначених поглядів запропоновано авторське визначення поняття конституційного механізму реалізації права власності.

Ключові слова: механізм, реалізація, право власності, Конституція, конституційне право власності.

Постановка проблеми. З проголошенням незалежності Україна взяла курс на розбудову правової, демократичної, соціальної держави, де основною умовою стає закріплення світових стандартів демократичного розвитку, проголошення прав і свобод людини, їх реалізації охорони та всебічного захисту.

Метою статті є визначення загальних положень, що стосуються механізму реалізації права, встановлення його ролі для реалізації права власності, формулювання визначення поняття «конституційний механізм реалізації права власності» та визначення його структури.

Вклад основного матеріалу. Беззаперечним є твердження багатьох науковців-правників, політиків, економістів, що для реалізації прав і свобод у сучасній державі повинен функціонувати налагоджений механізм їх реалізації. Це твердження базується, насамперед, на тому факті, що ступінь можливості реалізації прав кореспондує рівню розвитку самої держави. Налагоджений механізм реалізації прав спрямований забезпечити законність, правопорядок, демократію у будь-якій правовій державі. Основним призначенням механізму будь-яких із прав є забезпечення їх реалізації суб'єктами. Не виникає сумнівів, що конституційно-правовий механізм реалізації прав є складним правовим комплексом, оскільки, як і будь-який механізм, складається з відповідних елементів, має певну будову, взаємопов'язану структуру, складові якої знаходяться у взаємозалежності.

У зв'язку з тим, що зараз в Україні тривають економічні, правові, політичні, соціальні перетворення, актуальним є питання створення державою відповідних умов для втілення кожним своїх суб'єктивних прав. Як наголошує російська авторка О. Лукашова, закріплення того чи іншого суб'єктивного права в законодавстві повинно означати реальну можливість індивіда вільно користуватися певним благом, здійснювати певні дії в межах і в порядку, зазначених у законі [1, с. 95]. З приводу цього питання спостерігаємо, що в юридичній науці немає усталеного поняття механізму реалізації прав.

Термін «механізм» (англ. mechanism) в юридичній науці був запозичений із галузі техніки, де він означає

сукупність передавальних пристроїв, що перетворюють дію (рух) одного тіла в дію (рух) іншого, а також спосіб їх поєднання [2, с. 797].

Соціальними характеристиками цього поняття займалися такі філософи-класики, як О. Конт, Г. Спенсер, М. Вебер, К. Маркс та інші. Вперше з точки зору суспільства дана категорія була запропонована О. Контом. Останній пояснював, що механізм забезпечує цілісність та життєдіяльність суспільства, як «соціального тіла». Він зазначав, що кожне суспільство має свій соціальний механізм, який забезпечує його виживання та розвиток [3, с. 267]. На сучасному етапі з позиції соціальних наук термін «соціальний механізм» трактується, як «взаємодія соціальних структур, норм, інститутів, зразків поведінки та інших, за допомогою якої забезпечується функціонування соціальної системи» [4].

Поняття «механізм» глибоко і змістовно характеризує динаміку соціальних процесів у суспільстві, оскільки передбачає не тільки виділення структурних і технологічних моделей, що встановлюють зв'язок і порядок черговості елементів-ступенів. Включаючи поняття технології, механізм ще розкриває динаміку, форми та методи переходу від одного ступеня до іншого, безпосередньо підводячи до загального аналізування функціонування системи [5, с. 164–165]. Вказані властивості соціального механізму ми можемо розглянути за аналогією при розгляді характеристики механізму реалізації прав людини.

Цей механізм безпосередньо функціонує та впливає на розвиток переважної більшості соціальних процесів та перетворень у сучасному суспільстві. Результатом такого функціонування є, без перебільшення, його досить важливе становище у сучасній правовій, соціальній та демократичній державі.

Ю. Тодика зазначав, що використання категорії «механізм» у юриспруденції пов'язане з усвідомленням того, що недостатньо мати матеріальні норми, розвинену систему законодавства, а потрібні чіткі механізми їх втілення в життя, що повною мірою стосується і конституційно-правової сфери [6, с. 337]. К. Волинка відмічає, що без впровадження правових розпоряджень у життя, норми

права мертві, тобто вони втрачають своє соціальне значення [7, с. 157]. Механізм реалізації прав і свобод людини досить часто науковці досліджують, розкриваючи тільки його структуру. При цьому вони не аналізують сам процес здійснення діяльності, яка пов'язана з цією реалізацією. Слово «механізм» вживається у чотирьох значеннях, серед яких є: внутрішня будова, система чого-небудь; метод, спосіб; сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище [8]. Включаючи поняття технології, механізм розкриває динаміку, форми, методи переходу від одного ступеня до іншого, безпосередньо підводячи до загального аналізу функціонування системи [9, с. 164–165].

Механізм реалізації прав за своїм призначенням впливає на розвиток соціальних явищ та перетворень. Завдяки даній властивості він займає одне з провідних місць у функціонуванні будь-якої сучасної держави. Відмітимо, що науковцями-правниками термін «механізм реалізації прав» тлумачиться досить неоднозначно. Це обумовлено, насамперед, тим, що законодавчо досі не сформульована ця дефініція, а також тим, що деякі ототожнюють його з поняттям «забезпечення», а є й такі, хто стверджує, що механізм реалізації входить до структури останнього поряд із механізмами охорони та захисту.

Питаннями, що пов'язані з механізмом реалізації прав людини і громадянина, займалися А. Колодій, Ю. Тодика, В. Копейчиков, В. Погорілко, Ю. Барабаш, В. Сербогін, О. Марцеляк, А. Олійник та інші. За радянської юридичної науки дослідженню механізмів безпосередньої реалізації прав і свобод людини і громадянина присвятили свою увагу С. Алексеев, В. Горшенев та інші.

Законодавцем не визначено термін «механізм реалізації», і як наслідок – не сформульовано однозначного визначення «конституційно-правовий механізм реалізації права власності».

Як зазначалося вище, існує багато суперечностей у формулюванні поняття механізму реалізації. У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 04 грудня 1986 р. «Неподільність і взаємозалежність економічних, соціальних, культурних, громадянських і політичних прав» зустрічаємо такі терміни: «здійснення», «розвиток», «захист» [10]. Ж. Пустовіт вживає термін «механізм захисту і забезпечення» прав і свобод, оперує одночасно і терміном «механізм реалізації» [11, с. 4, 12]. У наукових поглядах В. Шишкіна зустрічаємо вживання поняття «механізм реалізації» [12, с. 5]. П. Рабінович оперує такими поняттями: «забезпечення реальності здійснення», а також окремо «забезпечення», «здійснення» прав і свобод [13, с. 16]. О. Лукашева виділяє систему, до складу якої входять: механізми реалізації охорони і захисту. Автор узагальнює ці три елементи і переводить їх у категорію «механізми забезпечення» [14, с. 186]. До цих поглядів долучається і М. Савенко. На думку автора, правові принципи, норми, діяльність посадових осіб і громадян у сукупності забезпечують реалізацію, охорону та захист прав і свобод особи [15, с. 70]. Також у даному контексті розглядає забезпечення прав і свобод О. Марцеляк. Автор зазначає, що до поняття «забезпечення прав і свобод» відносять здійснення певних коригувальних дій, спрямованих на: а) вдосконалення національного законодавства країни і приведення його до міжнародних норм у галузі прав людини; б) реалізацію громадянами їхніх прав і свобод; в) охорону прав і свобод людини і громадянина; г) захист прав і свобод [16, с. 10]. О. Скакун також відносить механізм реалізації прав поряд із механізмами охорони та захисту до структурних елементів механізму забезпечення [17, с. 190]. Протилежної думки дотримується О. Чуб, який вважає, що поняття «механізм реалізації прав особи» узагальнює категорії «забезпечення», «захист і охорона». Вона зазначає, що «механізм реалізації

прав особи» включає і їх гарантування, забезпечення, охорону, а в необхідних випадках – і захист [18, с. 100].

На нашу думку, поняття «механізм забезпечення» та «механізм реалізації» необхідно розглядати на основі тлумачення даних понять. Так, термін «забезпечення» походить від слова «забезпечити». Усталеною є думка, що для забезпечення будь-якого права у державі створюються відповідні владні інституції – органи державної влади. На підтвердження цієї думки звернімося до словників. «Realisation» (з французького) означає здійснення наміченого плану, програми, проекту [19, с. 483]. В іншому зазначається, що це створення умов для здійснення чого-небудь; гарантування чогось, щоб захищати та охороняти будь-кого [20, с. 18]. У словнику російської мови термін «забезпечення» тлумачиться, як створення всіх необхідних умов для здійснення чого-небудь, гарантії будь-чого [21, с. 724]. З огляду на ці визначення, реалізацію права можна охарактеризувати, як втілення в життя правових приписів, до складу яких можуть входити норми, вимоги, стандарти та інше. Термін «реалізація» ми пов'язуємо, насамперед, з активною дією суб'єкта, який реалізує своє право на будь-що, а також з діяльністю владних інституцій, які забезпечують таку реалізацію. Як висновок, можна говорити про рівнозначність таких категорій, як механізми «забезпечення», «реалізації», «охорони та захисту», оскільки вони покликані втілювати права у життя. Вони є тими засобами, які спонукають суб'єктів права до виконання правових приписів, які встановлює держава.

Щодо поняття «механізм реалізації права» звернімося до визначення поняття «реалізація права» (від лат. *Realis* – речовий, дійсний) – спосіб існування, дії права, перетворення на дійсність приписів юридичних норм, що забезпечується правомірною поведінкою громадян, службових осіб, держави і громадських організацій, а також виступає як процес або результат правового регулювання суспільних відносин [22, с. 458]. А. Колодій визначає, що реалізація прав і свобод – це форма їх буття, що зводиться до переведення соціальних благ, що закріплені нормами права, в стан їх можливого і дійсного використання конкретною особою (особами) з метою задоволення своїх різноманітних потреб та інтересів [23, с. 336]. Таким чином, з огляду на зазначене реалізація права власності означає, що закріплені відповідними правовими приписами соціальні можливості суб'єктів права стосовно власності втілюються у життя для задоволення потреб власника. На підтвердження такої думки можна додати висловлювання російських авторів-теоретиків із права. На думку Л. Явич, реалізація права має особливу роль. Автор акцентував увагу на тому, що здійснення права завжди було і буде, здійснення права – це спосіб його буття, існування. Неможливо пізнати право без механізму його реалізації в житті суспільства [24, с. 285]. В. Нерцесянц зазначав, що реалізація об'єктивного права представляє собою діяльність, яка узгоджується з вираженою в законі волею. Він розглядає її, як процес і кінцевий результат. Кінцевий результат реалізації права означає досягнення відповідності між вимогами норм і фактичними діями, що настануть [25, с. 422].

Слушним, на наш погляд, є поділ на внутрішній та зовнішній механізми реалізації конституційних прав і свобод, запропонований А. Астрахань. Так, під внутрішнім механізмом науковець розуміє діяльність громадянина, яка спрямована на задоволення його потреб. Під зовнішнім – діяльність компетентних органів [26, с. 16]. Отже, ще раз бачимо, що реалізація включає в себе як діяльність суб'єктів, які реалізують свої права, так і діяльність державних органів, які сприяють даній реалізації.

Автори підручника «Права людини і громадянина в Україні» А. Колодій та А. Олійник розглядають механізм

реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина, як відносно відокремлену сукупність конституційних елементів, за допомогою яких в умовах додержання законності з позиції гуманізму і соціальної справедливості кожною людиною і громадянином України здійснюються його конституційні можливості, знешкоджуються ті негативні умови, що можуть завдати шкоди практичному втіленню можливого у повсякденне життя [23, с. 219].

З огляду на вищезазначені положення наукової думки спробуємо сформулювати власне бачення поняття конституційно-правового механізму реалізації права власності. На нашу думку, це закріплений набір правових, економічних, організаційних засобів, прийомів і способів, при використанні яких суб'єкти права власності можуть реалізувати свої права з метою задоволення власних економічних потреб та інтересів, а також система державних інституцій, на яких покладений обов'язок сприяти реалізації права власності суб'єктами права.

Що стосується структури конституційно-правового механізму реалізації права власності, то науковці до його структурних елементів відносять різні категорії. Так, В. Недибалюк відносить до структури механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина гарантії здійснення права, юридичні елементи механізму реалізації (норми, факти, правовідносини), процес фактичного втілення можливості та необхідності у дійсність, умови та фактори такого процесу [27, с. 131]. А.М. Колодій виділяє ряд елементів механізму:

1) конституційні норми, що закріплюють права, свободи та обов'язки;

2) конституційні права, їх зміст та структура;

3) конституційні обов'язки;

4) гарантії реалізації;

5) юридична діяльність.

Законність та правосвідомість людини і громадянина (які забезпечують правильне розуміння ним своїх конституційних прав шляхом їх реалізації) [28, с. 152]. З таким підходом варто погодитися, адже зазначені складові є занадто різноплановими, а їх поєднання досить суперечливими. Варто було б їх поділити на 3 групи:

1) нормативна група (правові норми, що включають права та обов'язки);

2) інституційна (юридична діяльність, що передбачає і гарантії реалізації);

3) законність та правосвідомість.

З огляду на різноманітність поглядів стосовно структурних елементів механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина можемо відмітити, що останній поділяється на дві частини. В юридичній науці досить часто зустрічаємо таке формулювання: нормативний та інституційний блоки. На нашу думку, дані категорії досить доречно застосовувати при характеристиці механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина, до складу якого входить реалізація права власності.

До складу нормативного блоку можемо віднести такі структурні елементи:

1) конституційні норми, що закріплюють права, свободи, обов'язки, юридичну відповідальність;

2) гарантії реалізації прав, що включають у себе юридичні (конституційні) права і обов'язки та юридичну (конституційну) відповідальність.

Конституційно-правовий механізм реалізації права власності – це закріплена Конституцією сукупність правових, економічних, організаційних засобів, прийомів і способів, при використанні яких суб'єкти права власності можуть реалізувати свої права з метою задоволення власних економічних потреб та інтересів, а також система державних інституцій, на яких покладений обов'язок спри-

яти реалізації права власності суб'єктів права. До його структури входять нормативна основа, що включає в себе конституційні норми, що закріплюють права, свободи, обов'язки, юридичну відповідальність; гарантії реалізації прав, що включають у себе юридичні (конституційні) обов'язки та юридичну (конституційну) відповідальність, а також інституційну основу, що включає в себе діяльність різного роду інституцій з реалізації права власності.

Висновки. Механізм реалізації уособлює в собі весь комплекс взаємоузгоджених елементів. Усі його структурні частини повинні знаходитись у взаємопідпорядкованості та нерозривному зв'язку. Як наслідок – кожен громадянин буде спроможний використовувати всі юридичні та фактичні можливості для реалізації своїх конституційних прав і свобод.

Список використаної літератури:

1. Права человека. Учебник для вузов / Ответственный редактор – член-корр. РАН, доктор юридических наук Е.А. Лукашева. – М.: Издательство «Норма» (Издательская группа «Норма–Инфра», М.) – 2001. – 573 с.
2. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Сов. энцикл., 1984. – 1600 с.
3. Социология в СССР / ред.-состав. Г.В. Осипов. – М.: Мысль, 1966. – Т. 2. – 512 с.
4. Социальный механизм. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://mirslivarej.com/content_soc/mexanizmsocialnyj234.html#ixzz2WAYepKjz.
5. Данильян О.Г. Соціальні протиріччя у посттоталітарних системах: методологія дослідження та розв'язання / О.Г. Данильян. – Х.: Основа, 1998. – 253 с.
6. Тодька Ю.Н. Конституция Украины – Основной Закон государства и общества: Учебное пособие. – Х.: Факт, 2001. – 382 с.
7. Волинка К.Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.
8. Український тлумачний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://ukrainian_explanatory.academic.ru/84674/механизм.
9. Данильян О.Г. Соціальні протиріччя у посттоталітарних системах: методологія дослідження та розв'язання / О.Г. Данильян. – Х.: Основа, 1998. – 253 с.
10. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 04 грудня 1986 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_301.
11. Пустовіт Ж.М. Основні соціальні права і свободи людини і громадянина в Україні [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ж.М. Пустовіт; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2001. – 17 с.
12. В.І. Шишкін. Забезпечення прав людини в судочинстві США. (Організаційні і процесуальні засади) / В.І. Шишкін; Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Т.Шевченка. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 320 с.
13. Рабінович П.М. Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загальнотеоретичний аспект) [Текст] / П.М. Рабінович // Український часопис прав людини. – 1995. – № 2. – С. 16–18.
14. Лукашева Е.А. Право, мораль, личность / Отв. ред. В.М. Чхиквадзе. – М.: Наука, 1986. – 262 с.
15. Савенко М.Д. Конституційний Суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 1. – С. 68–83.
16. Держава і право: зб. наук. пр. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – Вип. 12. – Юридичні і політичні науки. – 568 с.
17. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: [Підручник] / О.Ф. Скакун / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.

18. Чуб О.О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами: Монографія. – Х.: Одісей, 2005. – 232 с.
19. Морозов С.М., Шкарапута Л.М. (уклад.). Словник іншомовних слів. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.
20. Словник української мови. – Т. 3. – К., 1972. – 18 с. / В 10 т. – Редкол.: І.К. Білодід (голова) та інші. – К.: «Наук. Думка», 1972. – 744 с.
21. Словарь русского языка: В 4 т. – Т. 2. – М.: Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1957–1961, 1958. – 1014 с.
22. Юридична енциклопедія: В 6 т. – Т. 3/ Редкол.: Ю70 Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998.
23. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 325 с.
24. Явич Л.С. Общая теория права / Л. Явич. – Л.: Изд-во ЛГУ им. А.А. Жданова, 1976. – 285 с.
25. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов [под общ. ред. проф. В.С. Нерсесянца]. – М.: Норма, 2006. – 832 с.
26. Астрахань А.А. Гарантии и пределы осуществления конституционных прав и свобод советских граждан : автореф ... канд. юрид. наук (12.00.02) / А.А. Астрахань. – М., 1986. – 16 с.
27. В.М. Недибалюк. Особливості механізму реалізації права на повагу до її гідності / Часопис Київського університету права. – № 3. – 2012. – С. 131–135.
28. Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К.: Правова єдність, 2008. – 350 с.
-